

SZÉP KIS GRAMMATIKA

MOLNÁR CECÍLIA SAROLTA

Keszler Borbála-Lengyel Klára:

Kis magyar grammatika

Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002.

272 old., 2333 Ft

1. HÚZD MEG! – GRAMMATICA MAIOR, GRAMMATICA MINOR

Mindenekelőtt jobb tisztázni egy-két figyelmen kívül nem hagyható körülményt. 2000-ben megjelent egy új leíró nyelvtani munka, a Keszler Borbála szerkesztette *Magyar grammatika* (Nemzeti Tankönyvkiadó, 2000, a továbbiakban: *MG*), amely amellest, hogy új egyetemi tankönyvül szolgál – tehát a leendő magyartanárok magyar leíró nyelvtani ismereteinek alapja –, új tudományos szintézist adó munkának tekintendő (a szerzők szándékai szerint), amennyiben az elmúlt jó néhány év leíró nyelvtani kutatásait számba véve igyekszik korszerűbb rendszerezést adni a magyar nyelvről, mint az 1968-ban készült egyetemi leíró nyelvtan, *A mai magyar nyelv*. A vaskos kötetet a szakma nem fogadta egyöntetű lelkesedéssel, többen és több szempontból is bírálták, jóllehet minden recenzió elismerte egy ilyen összefoglaló, rendszerező munka szükségességét és jelentőségét. Jelentőségének mértékét talán az is mutatja, hogy sok kritika látott napvilágot a megjelenését követően: a kötet két lektora, D. Máta Mária (*Magyar Nyelvőr*, 124. 3. szám) és Elekfi László (*Magyar Nyelv*, 2002. 1–2. szám) elismerő, méltató hangú recenziói kisebb hibákat, javítanivalókat látnak a *MG*-ban. A *Nyelvtudományi Közlemények* 98. kötetében Honti László párbeszédet indított a *MG*-ról a Vitafórum című rovatban; ebben a számban két recenziót közölt. M. Korchmáros Valéria néhány, koncepcionális kérdéseket is érintő problémát is megfogalmaz, de kritikája igen elismerő hangon szól az új nyelvtanról. A könyv egyetlen valódi, éles hangú kritikus Fejes László (*NyK*. 98. kötet), aki sok jelentős és kevésbé jelentős hibát talál fejezetről fejezetre haladva, számos megfontolandó kérdést tesz föl, több, a *MG* által tárgyalt nyelvi jelenségről ad más elemzést, sőt fogalmaz meg eltérő grammatikalitási ítéletet bizonyos példákkal kapcsolatban. Annak ellenére, hogy markáns véleményeket és igen erőteljes bírálatot kaptak, a *MG* szerzői azóta sem reagáltak ezekre az írásokra, a könyvről szóló párbeszédbe nem mentek bele. A *MG*-t és recenzióit áttekintve tehát azt gondolhatnánk,

hogy ideális a helyzet ahhoz, hogy egy újabb kiadás (amely nyilván szükséges, hiszen szemeszterenként magyar szakos egyetemisták – nem túlzunk – százai tanulnak a könyvből) sokkal kevesebb hibával, illetve néhány módosítással jelenhessen meg, és valamegyest válasz is lehetne a kritikusoknak.) Sajnálatos módon javított kiadás egyelőre nem készült.

Azt a tényt sem szeretném figyelmen kívül hagyni az új könyv, a *Kis magyar grammatika* (a továbbiakban: *KMG*) értékelésekor, hogy 2000-ben megjelent a *Strukturális magyar nyelvtan* harmadik, morfológia kötete (szerk. Kiefer Ferenc, Akadémiai Kiadó, Bp., 2000; a továbbiakban *StrMNy3*), amely még a *KMG* hivatkozási listáján sem szerepel. Pedig ritka szerencsés alkalom, hogy ugyanabban az évben egymás után két, nagy terjedelmű magyar nyelvtani munka is napvilágot lát. Különösen úgy, hogy a *StrMNy3* nemcsak és nem elsősorban elméleti szempontból érdekes, de számos leíró jellegű állítást is tesz. Mindezt azért is szükséges elmondani, hogy jobban érthetővé váljék, miért tartom a *Kis magyar grammatika* című tudományos-ismeretterjesztő könyv megjelentetését elhamarkodottnak.

Keszler Borbála és Lengyel Klára *Kis magyar grammatikája* a *MG*-nak úgymond szélesebb közönség számára is fogyasztható változata, tudományos igényű ismeretterjesztő munka. Legalábbis ezt gondolhatja, aki beleolvass az igen kecses előszóba: „A *Kis magyar grammatika* az általános iskolásoktól kezdve a nyelvet szerető felnőttekig mindenki számára közérthető módon, tudományos-ismeretterjesztő formában mutatja be a nyelv és a nyelvhasználat rendszerezett szabályait.” (13. old.) Az előszó szerint a korábbi hasonló leíró munkákhoz képest a könyv rengeteg újdonságot tartalmaz: három oldalon át, 18 pontba szedve sorolja fel a *KMG* újdonságait a korábbi nyelvtanokhoz képest. Itt azonban – ha kellőképpen figyelmesen olvassuk a bevezetőt – rá kell jönnünk, hogy valójában nem is a *KMG* tartalmazza mindezeket az újdonságokat, hanem a *Magyar grammatika* című egyetemi tankönyv: „[A *KMG*] Megírását és kiadását a nyelvtudomány fejlődése, eredményei tették szükségessé. Könyvünk iránymutató elődje a *Magyar grammatika* című egyetemi tankönyv (szerk. Keszler Borbála, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2000), mely az utóbbi évek legteljesebb és legrészletesebb összefoglaló nyelvtana.”

És itt akkor álljunk meg egy szóra. A *KMG* tehát – az előszó szerint – egy új ismeretterjesztő könyv,

amely mögött tekintélyes tudományos munkaként a *MG* áll. Abban persze semmi furcsa vagy kivetnivaló nincs, hogy ugyanazok a szerzők írják tudományos ismeretterjesztő munkát ugyanarról a témáról, amelyről már írtak komoly egyetemi tankönyvet (Keszler és Lengyel a *MG* szerzői, előbbi a szerkesztője is), hiszen két különböző műfajról, két különböző célról és más-más közönségről van szó. Az azonban, hogy a *KMG* című új ismeretterjesztő munka előszavában a *KMG* újdonságait esetelven méltatjuk, sőt reklámozzuk a *MG*-t, nem túl rokonszenves eljárás; nem tanúskodik éppenséggel szerénységről (és szakmai korrektségről), ha csak szuperlatívuszokban tudjuk emlegetni saját, a szakmát igencsak megosztó és igen komolyan bíráló munkánkat. De még ezen a nem különösen méltányolható eljárás (és néhány oldalon) is nagyvonalúan túltehetnénk magunkat, ha a *KMG* teljesítené a bevezetőben ígérteteket, és valóban sok újdonságot tartalmazó tudományos-ismeretterjesztő munka volna.

Ez azonban nincs így: a nyelv iránt érdeklődő nem szakmai közönség, azaz az olvasó be van csapva. A könyv ugyanis nem más, mint a *Magyar grammatika* című egyetemi tankönyv meghúzott és elenyésző mértékben átírt változata. Így a megcélzott közönség számára majdnem teljességgel érdektelen és olvashatatlan. Nem számoltam utána, hogy a *KMG* szövegének hány százaléka azonos a *MG* szövegével, és a konkrét számadat talán nem is annyira érdekes; mindenestre tény, hogy a két kötet tartalomjegyzéke alig különbözik egymástól. A nagyobb fejezetek közül teljes egészében hiányzik a *KMG*-ből *Az egyszerű és az összetett mondat határsávja* című fejezet (*MG* 461–468. old.), ehelyett csupán ennek összefoglaló táblázatos formáját találjuk meg (173–174. old.). A kisebb fejezetek közül nincs meg a *KMG*-ban a *Szófajok a nyelvben és a beszéd mondataiban* című fejezet (*MG* 77–80. old.), bár két alfejezete, illetve alfejezeteinek néhány részlete (a kettős szófajúságról, illetve a szófajváltásról szóló részek) integrálódik a szófajtani bevezető fejezetbe (*A mai magyar nyelv szófaji rendszere*, 49–56. old.). Továbbá számos olyan kisebb rész hiányzik a *KMG*-ből, amely a szerzők számára valamilyen szempontból nem annyira fontos, így az ige szemantikájának részletes bemutatása (*MG* 82. old.), az ige morfológiai tulajdonságainak részletező elemzése (*MG* 88–93. old.), az elbeszélő múlt idő bemutatása (*MG* 117. old.), a névszóragok összefoglaló táblázata (*MG* 203–205. old.), a képzők alaktani problémáinak az egyszerű és az összetett képzőkről (*MG* 313. old.), illetve a képzők sorrendjéről szóló rész (*MG* 318. old.), a mondattani fejezetben a mondat különböző szempontú megközelítései, illetve definíciós kísérletei (*MG* 369–372. old.). A felsorolás nem teljes, ám az jól látható, hogy a húzás nem egységes koncepció alapján, hanem jórészt ad hoc módon történt. Miért marad ki az ige részletes szemantikai leírása, ha a főnév (és a többi szófajé) megmarad? Miért hagyjuk ki a névszóragok táblázatát, ha az

összes többi összefoglaló táblázatot meghagyjuk? Teljesen indokolt az elbeszélő múlt leírásának elhagyása, hiszen a kérdés nem a mai magyar nyelvet leíró nyelvtan körébe tartozik (így már a *MG*-ba való fölvétele is erőteljesen megkérdőjelezhető), de korántsem érthető, miért marad bent a különböző szóalkotási módokról szóló fejezet, amely szinte minden részletében történeti kérdéseket feszeget.

További – részben idetartozó – kérdés lehet, hogy ezekhez a nemegyszer szó szerinti átvételekhez mit szólnak az egyes *MG*-fejezetek szerzői. Az ugyanis a *KMG*-ban sehol nincs jelölve, hogy nem a Keszler–Lengyel szerzőpáros írta az egész könyvet; csupán egyetlen köszönetnyilvánításból következtethetünk erre: „Köszönetet mondunk a *Magyar grammatika* szerzőinek, szerzőtársainknak: Balogh Juditnak, Haader Leának, Kugler Nórának és Laczkó Krisztinának, hogy hozzájárultak fejezeteik feldolgozásához, több példamondatuk, néhány táblázatuk felhasználásához.” (16. old.) Ha részletesebben szemügyre vesszük az egyes fejezeteket, azt látjuk, hogy Keszler és Lengyel sokszor nem az egyes *MG*-fejezetek tartalmát dolgozza fel, hanem az eredeti szerzők mondatait fogalmazza át (minimális mértékben). Lássunk erre egy jellemző példát: a *MG* *Az alany* című fejezetét (405–413. old.) Kugler Nóra írta; a *KMG*-ben (188–191. old.) a fejezetből több részlet is egyben megmarad: „Az alany egyrészt a tagolt mondat állítmányának bővítménye, azaz vonzata. Formális szempontból az a mondatrész, amely alanyesetben áll. Másrészt logikai szempontból általában az az elem, individuum (személy, dolog, halmaz, fajta), amelyről a mondat állítást közöl, vagyis amire az állítás, ítélet (a predikátum) vonatkozik.” (*MG* 405. old.) Ebből a részletből ennyi marad a *KMG*-ben: „Az alany első sorban a tagolt mondat állítmányának kötött bővítménye, azaz vonzata. Legtöbbször az a mondatrész, amelyre az állítás vonatkozik.” (188. old.)

A *KMG*-ből hiányzó részek kihúzásának lehetséges okait kutatva nem sokra jutottam: be kell vallanom, nem értem, miért maradnak bent lényegtelennek tűnő, szakmai kérdéseket firtató „apróbetűs” részek, és miért maradnak inkább ki a magyarázó, indokoló jellegű mondatok. A *KMG*-nak ugyanis nem célja kevesebb ismeretet átadni, mint amennyit a *MG* magában foglal; az sem kimondott cél, hogy az érdekesebb, fontosabbnak ítélt jelenségeket jól, részletesen tárgyalja. Ennek megfelelően a *MG* nagyszerkezete majdnem teljes egészében megmarad; a kisebb alfejezeteken belül az egyes magyarzó jellegű részek maradnak ki. Így olvasás közben leginkább az az érzésem támadt, hogy a *MG* alapjául szolgáló bő vázlatot olvasom, ahol is a lényeg a vázlatponton van, „a többit úgyis tudjuk”. Tehát a szerzőket az a ki nem mondott cél vezette (*szerző* helyett, ha rosszindulatúak lennénk, bátran mondhatnánk *kihúzó*t is), hogy a *MG* által adott nyelvtani rendszert teljes egészében megtartva, rövidebb terjedelemben, vázlatosabb formában adja elő ugyanazt a „tényanyagot”. Ez

a koncepció védhető, csak amit eredményül kapunk, nem ismeretterjesztő könyv, hanem nyelvtani kézikönyv vagy segédkönyv, amolyan „kisokoszerű” kiadvány. De még ha ilyen vázlatos segédkönyv elkészítése is a cél, ajánlatosabb (lett volna) a bevezető, fogalmakat definiáló részeket viszonylag hosszabbra, nagyobb terjedelműre hagyni, és a rendszerezéseket, a táblázatos ismereteket tömöríteni. Az így kapott bő vázlat jobban használható, mert legalább a vázlatunk alapfogalmait értjük.

A *KMG*-ben nem ez történt: a *MG*-ből az egyes témakörök, nagyobb fejezetek bevezető részeit húzták meg (arányaiban) a leginkább, így a *MG* – egyébként igen zavaros és pontatlan – meghatározásai még homályosabbak, még kevésbé érthetőek a *KMG*-ban. Ennek az lehet az oka, hogy a *MG*, amikor bevezet egy új fogalmat, többnyire nem definiálja (vagy nem jól, nem egyértelműen határozza meg), sokkal inkább hosszabb jellemzéseket ad, körülír; a *KMG*-ből pedig éppen ezek az árnyaló részek maradtak ki. Megkockáztatható az az állítás, hogy bár a *MG*-ban szinte egyetlen jól használható definíció sincs, de a legtöbb esetben azért tudjuk, hogy mire gondoljunk, mert a megjelölni kívánt jelenségsoportot a szerzők elég jól körülírják, sok példával illusztrálják. Mivel azonban ebből a szövegből eltűnnek a magyarázó, jellemző vagy árnyaló részek, és maradnak a pusztá állítások, a *KMG*-ban szinte egy bekezdésen belül is vannak egymásnak ellentmondó mondatok. Ilyeneket nagy számban találunk már az alapok alapjainál, a *Bevezetésben*, és az önellentmondások száma, sajnos, a további fejezetekben csak tovább nő.

Lássunk néhány példát rögtön a *Bevezetésből* (19. old.): a beszéd és a nyelv saussure-i distinkcióját a *KMG* a következőképpen tárja (nem szakmabeli) olvasói elé: „**A beszéd** az emberi kommunikáció legki-fejesebb, leggazdagabb, leggyakoribb, tehát legfontosabb eszköze. Gondolati tevékenység, egyben cselekvés is, melynek célja a társadalmi kapcsolatok megvalósítása: gondolatközlés, érzelmi-akarati kifejezés, visszajelzés és befolyásolás. A beszéd mint cselekvés egyedi alkotótevékenység, mégis mint jelenség: társadalmi, közösségi. A beszédet nyelvhasználatnak is szoktuk nevezni. Alapja a nyelv, hiszen csak a nyelvi elemek és szabályok alkalmazásával hozható létre.” „**A nyelv** jelrendszer; jelekből és jelek létrehozására alkalmas elemekből, illetőleg ezek használati szabályaiból álló rendszer. A nyelv a beszédtevékenység alapja. [...] A nyelv természetesen a beszéd által jön létre, hiszen a beszédből vonjuk el azokat az elemeket és használati szabályokat, melyek a társadalmi tudat részeivé váltak, és amelyeket nyelvnek nevezünk.” (Kiemelések az eredetiben.) Nem hiszem, hogy a kel-lőképpen (talán túlzottan is) árnyalt és részletező körülírások alapján (például miért érdekes e helyütt megemlíteni, hogy a beszéd cselekvés?) az olvasó megértené a „nyelv” és a „beszéd” közötti, elméleti jelentőségű különbségtételt. Már csak azért sem, mert az egész meghatározás végső soron önmaga far-

kába harap, és ily módon teljesen érthetetlen: nem tudjuk mire vélni azt a két állítást, miszerint 1. a „beszéd” a „nyelv” alapja, 2. a „nyelv” a „beszéd” alapja. Nem derül ki, hogy mi a „nyelv” ebben az értelemben – tudniillik, hogy elvont rendszer, ha úgy tetszik, elméleti konstrukció, ami csak a „beszéd” keresztül nyilvánul meg, csak a „beszéd” keresztül hozzáférhető.

Vagy lássuk *A nyelv egységei* című alfejezetből (20–26. old.) a morfémák (szóelemek) és a szavak meghatározását: „A szóelem (vagyis a morféma) a legkisebb nyelvi jel, azaz a legkisebb olyan nyelvi egység, melynek önálló alakja és ehhez kapcsolódó jelentése van.” „A szavak olyan nyelvi egységek, melyeknek önálló alakjuk (hangalakjuk és elemszerkezetük) és ehhez kapcsolódó jelentésük van.” A morfémák és a szavak között tehát az az egyetlen különbség, hogy a szavaknak önálló elemszerkezetük van, mint azt megtudjuk egy zárójeles kiegészítésből. Kérdéses lehet a naiv olvasó számára, hogy mi az az „elemszerkezet”: fonémaszerkezet vagy netalán morfémaszerkezet? Ha az előbbi, akkor a szó ugyanaz, mint a morféma, hiszen a morfémának is önálló fonémaszerkezete van. Ha az utóbbi, akkor mi a helyzet az egymorfémás alakulatokkal? Szavak ezek vagy morfémák? Ezek a szakmabeli számára buta, értelmetlen kérdésnek tűnhetnek, sőt az ezen való rágódásra mondható, hogy fölösleges akadémikuskodás. Csak-hogy ezt a könyvet elsősorban nem a szakma fogja forgatni, így – ha lehetséges – még sokkal pontosabban és érthetőbben kell meghatározni a fogalmakat, hiszen a megcélzott olvasók nem (feltétlenül) rendelkeznek azzal a tudással és főleg azokkal a beidegződésekkel, amelyekkel a szakmabeliek. (A szavak és morfémák elhatárolásának és következetes megkülönböztetésének a hiánya sajnos a további fejezetekben is előfordul.)

És még sok példát lehetne hozni az olyan következtelenségekre, ellentmondásokra, homályosságokra, amelyek abból fakadnak, hogy a *MG* – amúgy sokszor szintén nem tiszta, világos – szövegét rossz helyen húzták meg a „szerzők”.

2. MŰVELTETÉS – A *KMG* MINT A „NAGYKÖZÖNSÉGNEK” SZÁNT KÖNYV

A *KMG* – saját bevallása szerint – tudományos-ismeretterjesztő munkának készült. Tehát olyan szélesebb közönséghez szól, amely érdeklődik a nyelv, illetve a nyelvtan iránt. Elmondtuk már, hogy a *KMG* jórészt nem új könyv, mivel a *MG* rövidített változatának újrakiadása. Ha mindkét állítás igaz lenne a *KMG*-re, akkor a tudományos és a tudományos-ismeretterjesztő műfaj csakis a terjedelemben különbözne egymástól. Ez persze nevetséges; természetesen tűnik, hogy ismeretterjesztő munkát nem úgy készítünk, hogy egy tudományos kézikönyvet, tankönyvet lerövidítünk. Ily módon persze nem is mondható, hogy a *KMG* ismeretterjesztő mű. Kérdés, hogy –

miután ezt megállapítottuk – jogos-e számon kérnünk a *KMG*-n bármi olyasmit, ami a tudományos ismeretterjesztés velejárója, kritériuma, jellemzője. Tudniillik a *KMG* esetében nem rossz koncepciójú, rossz felépítésű, elhibázott tartalmú, de műfaját tekintve ismeretterjesztő műről van szó: nem tudja bárki elolvasni és feldolgozni, és nem is alkalmas arra, hogy fejezetről fejezetre haladva végigolvassuk. Nem a tudomány nagyobb kérdéseit, problémáit igyekszik közérthető formában közelebb hozni az olvasóhoz, nem feszeget érdekes kérdéseket, sőt – az előszó ígéretével ellentétben – semmiféle kérdést nem feszeget, kizárólag ténymegállapításokat közöl. Nem magyarázza el az adott tudomány (nyelvleírás) alapvető módszereit, előfeltevéseit és hipotéziseit. Főleges is folytatnom ezt a felsorolást. Nem tekintem a *KMG*-t annak, aminek vallja magát, tehát tudományos ismeretterjesztő könyvnek. De továbbra is feltételezem, hogy a könyv a szerzők szándéka szerint más, szélesebb közönségnek szól, mint a *MG*. Például általános és középiskolásoknak; ahogyan azt a bevezetőben el is mondják, céljuk többek közt az, hogy a *KMG* iskolai segédkönyvül szolgáljon. Ebből a szempontból közelítve a *KMG*-hoz, érdemes megvizsgálni nyelvezetét, stílusát, felépítését, szemléltető ábráit, táblázatait.

Szintén a *KMG* keletkezéséből adódik, hogy nyelvezete, stílusa semmiben sem különbözik a *MG* nyelvezetétől, stílusától. Ugyanaz a száraz, néhol (még az egyetemi hallgató számára is) érthetetlen, gyakran pontatlan szakzsargon szólal meg mindkét könyvben. A *MG* a hazai leíró nyelvészeti cikkek tömör, sok állítást, kevés magyarázatot tartalmazó nyelvén íródott; ez többé-kevésbé el is fogadható: egy egyetemi tankönyv beszélje a szakma nyelvét – bár az alapfogalmakat, a szakszókészlet elemeit itt sem árt tisztázni. De egy szélesebb, általános, illetve középiskolás közönséghez szóló könyvben ez már igen nagy probléma két szempontból is. Egyrésztől a nem szakmabeli olvasó nem ismeri a nyelvészeti szakzsargont: magyarázatra szorulnak a *KMG*-ben természetesen, „anyanyelvi szinten” használt, nem definiált fogalmak, kifejezések, mint például: *nyelvszokás, fogalmi jelentés vs. viszonyjelentés, forma, érték*. Ezek a – részben hétköznapi nyelvi – kifejezések magyarázat nélkül ugyanis nem ragadhatók meg speciális, nyelvészeti jelentésükben, és így a továbbiakban a rájuk épített fogalmak, definíciók sem érthetőek. Másrésztől vázlatossága, száraz szakmai stílusa miatt a könyv igen nehezen követhető, olvasható – márpedig ha valóban iskolásoknak szánták, ez nem sok jót ígér a tanulható-ságra nézve.

Jóllehet a *KMG* stílusa igen száraz, szövege sok helyütt kifejezetten vázlatos, mégis nagyon sok redundáns elemet tartalmaz. Alapvető, már a *MG*-t is jellemző redundancia, hogy a szófajteni fejezetben az egyes szófajoknál az adott szófajra jellemző szintaktikai sajátságokat (bővíthetőség, mondatrészi szerep) sorra veszi, majd a mondattani fejezetben az egyes

mondatrészeket tárgyalva áttekinti, hogy melyik mondatrészt mely szófajú szó tölthet be. Márpedig a szófajoknál ez teljesen fölösleges, hiszen a mondatrészekről ekkor még nem mondtunk semmit, ráadásul úgyis sorra kerülnek még a mondattani fejezetben. (Nem lehet indok a részletes mondattani kitekintésre az, hogy a szófaji osztályozásnak van szintaktikai kritériuma.) Szintén a *MG*-ből örökölt sajtáság, hogy az egyes leíró fejezetek és az összefoglaló táblázatok információtartalma nem különbözik jelentős mértékben egymástól. A *KMG*-ben sok esetben a meghúzott szöveg és a táblázat tökéletesen azonos információt tartalmaz. A táblázatok sokszor többoldalasak, nehezen áttekinthetők.

Az, hogy a *KMG*-ben sok a redundancia, nem jelenti azt, hogy „túlmagyarázná” a tárgyalt jelenségeket. A könyv öt nagyobb, a fogalmakat, a tárgyalt jelenségeket tekintve nem egymásra épülő fejezetből áll: *Szóalaktan, Szófajtan, A szóalkotás módjai, Szintagmatan, Mondattan*. Egyik nagyobb egység sem dolgozható fel önmagában; ha az olvasó nem jártas a leíró nyelvészetben, sokszor kényszerül előrelapozni, hogy egy adott fogalmat, kategóriát megértse, azonosítsa. Sajnálatos módon a *KMG* nem adja meg következetesen egy-egy fogalom későbbi előfordulási helyét, és mivel a *MG*-ben még meglévő tárgymutató a *KMG*-ből hiányzik, az adott fogalom magyarázatának, definíciójának megtalálása igen nehézkes, olvasását ez is nehezíti.

Arról már volt szó, hogy a bevezető, áttekintő, alapfogalmakat tisztázó részek hiányosak, nehezen érthetőek, illetve, hogy a leírás módszertani elveit, előfeltevéseit, céljait nem adják meg a szerzők. Ide kapcsolódik a mondattani ábrák, a mondatok szerkezeti reprezentációjának problémája is: a mondatábrák már a bevezető fejezetben mindenféle magyarázat nélkül szerepelnek. Mintha ez az ábrázolási mód eleve adott, vagy legalábbis általánosan elfogadott volna. A szerzők nyilvánvalóan arra építenek, hogy a mondatok ilyenfajta reprezentációját az ember már az általános iskola alsó tagozatában elsajátítja, így nincs mit rajta magyarázni. Kérdéses lehet azonban az olvasó számára, hogy ezek az ábrák valóban megfelelően reprezentálják-e azokat a mondattani, szerkezeti információkat, amelyeket a *KMG* figyelembe vesz. Például a *KMG* különbséget tesz vonzat és szabad határozó között, valamint megkülönböztet kötelező és fakultatív vonzatokat; kérdéses azonban, hogy ez a mondat szerkezet szempontjából fundamentális információ (hogy vonzat-e az adott határozó, vagy pedig szabad bővítmény) miért nem látszik az ábrán. További – jogos – kérdése lehet a leíró nyelvészeti hagyományban nem tájékozott olvasónak, hogy egy szerkezeti ábra miért nem tükrözi egyáltalán az adott mondat szórendjét. Ez különösen abban az esetben jelent gondot, amikor két különböző szórendű (és jelentésű) mondat ugyanaz a szerkezeti reprezentáció tartozik. Ezekre a felmerülő kérdésekre a *KMG* szerzőinek gondolniuk

kellott volna, és rövid, frappáns magyarázatokat kellett volna fűzniük az ábrákhoz. Így azonban, hogy az ábrák „a levegőben lógnak”, az olvasó egyre kevesebbet ért, egyre jobban összezavarodik, egyre inkább elbizonytalanodik, és féltő, hogy sarokba hajítja a könyvet.

Összefoglalva: a *KMG* végigolvasása fejezetről fejezetre nagyon nehézkes és fölösleges. Felépítése, stílusa, vázlatossága szerint leginkább magyar szakos egyetemistáknak készült segédkönyv lehetne, amilyen rövidített vizsgaanyag, de mivel a *MG* nélkül úgysem forgatható érdemben, nem sajátítható el, fölösleges megvenni.

3. A *KMG* JELLEGZETES HIBÁI

Lássuk a *KMG* jellegzetes hibáit, egy-két jellemző példa segítségével. A hibák egy részét a *MG*-tól örökölte: ezekre nem térek ki részletesen, a problémák kifejtése a fent idézett kritikákban megtalálható.

Rossz, érthetetlen definíciók

Már a könyv legelején gondot okoz, hogy míg a 33. oldalon a termékenység (produktivitás) terminust definiálják („Vannak olyan szóelemek, melyek aktívan részt vesznek új szavak létrehozásában. Ezeket **termékeny** [produktív] morféma(ik)nak nevezzük” – kiemelés az eredetiben), a továbbiakban ezt a tulajdonságot nem használják, a képzők esetében például az *automatikus* jelzőt alkalmazzák (39. oldaltól). Az *automatikus* meghatározása azonban hiányzik a könyvből. Az automatikus képző – kikövetkeztethetően – az a képző, amely egy nyílt szóosztály minden eleméhez hozzáilleszhető. Ez azonban pontosan lefedi a *KMG* által *termékeny*nek mondott morféma(ik)kat; hogy egy képző termékeny-e / automatikus-e, úgy tesztelhetjük, hogy új szavakat próbálunk meg képezni vele. Ha ezt jelenti az *automatikus*ág, kérdés, miért nem használják helyette a már bevezetett, vele szinonim *termékenység* fogalmát. (Vagy a termékenységet a képzők esetében automatikuságnak hívjuk? Mivel a termékenység tágabb fogalom: a *KMG* szerint termékeny bármely affixum lehet. Persze a termékenység kérdése a képzők esetében releváns, ti. az inflexiók morféma(ik) egytől egyig termékenyek.) További példák definiálatlan, többször is használt fogalmakra: *analógia*, *komplex határozó*, *logikai határozottság* (197. old.), *jeltárgy* (197. old.).

Amikor a *KMG* definiál egy fogalmat, ismét akadnak nehézségek. A könyvben több rossz, nem kielégítő, érthetetlen meghatározást találunk. Idéztük már a morféma és a szó definícióját; a szintagma (mint alapfogalom) meghatározása sem érthető: „A szintagmák két önálló fogalomjelölő lexéma (ige, főnév, melléknév, névmás, igenév, határozószó) és / vagy két mondatrész (állítmány, alany, tárgy, határozó, jelző) grammatikai kapcsolatából létrejövő, létrehozható nyelvi egységek.” (159. old.) Első ránézésre is zavaró,

hogy a definíció két különböző kategóriájú dolog között enged meg vaglyagosságot: a lexéma, vagyis szótári tétel a szótár mint halmaz eleme, míg a mondatrészek mondatnani kategóriák. A definícióba azért szükséges felvenniük a „vagy két mondatrész” kiegészítést, mert az összetett mondatrészek több lexémából állnak. Ez a nagy zavart okozó differenciálás azonban teljesen fölösleges: semmivel nem állítanánk kevesebbet, ha azt mondanánk, hogy a szintagma két mondatrész grammatikai kapcsolata. A mondatrészek ugyanis állhatnak egy fogalomjelölő lexémából, vagy akár egy fogalomjelölő lexémából és egy kopulából (összetett mondatrészek esetében). Így a szintagmatan és mondatnani alapját alkotó szintagma-definíció nem világos, de további zavaró, érthetetlen részek is vannak a mondatnani részben.

A mondatnani rész bevezetése szerint a *mondat* és a *nyilatkozat* között ugyanaz a különbség, mint a lexéma és a szóelőfordulás, vagy a fonéma és a hang között. Ebben a kijelentésben (amelynek az igazságát nem kérdőjelezném meg) magyarázatra szorulna, hogy míg a fonémák és lexémák véges számosságú halmazok elemei, amelyeknek többféle megvalósulásuk lehet, addig mondatból végtelen sok különbözőt tudunk szerkeszteni, tehát úgy tűnik, hogy maga a mondat is megvalósulás valamilyen értelemben, a nyelv mondatépítő szabályainak megvalósulása. Ez a különbség legalábbis magyarázatra szorulna. Problematikus továbbá – szintén a mondatnani bevezető részében –, hogy a mondatok osztályozásakor (171–172. old.) szinte minden szétválasztott kategória közé föl kell vennünk „átmeneti eseteket”. Egyszerű és összetett mondat között, tagolt és tagolatlan mondat között, alá- és mellérendelő mondat között is megvan a „határsáv”. Hogyha minden kategorizálás esetében föltételeznünk kell, hogy vannak „egyéb” kategóriájú elemek vagy „határesetek”, akkor felmerül a gyanú, hogy a jelenségek szokásos felosztása nem megfelelő.

Az alaktani és a szófajtnai fejezetben is van néhány nem érthető alapvető meghatározás. Idéztük már a morféma és a lexéma definícióját. Gondot okoz az egész morfológiai és szófajtnai fejezetben szó–lexéma–szóelőfordulás terminológiai megkülönböztetése. A 21–22. oldalon a szerzők nagy gonddal megkülönböztetik ezt a három terminust, de sajnálatos módon a könyv további részében nem alkalmazzák a *distinkciót*. A továbbiakban majdnem minden definícióban, leírásban a pongyola „szó” terminus szerepel; így sokszor nem világos, hogy a lexémát, a szóelőfordulást vagy pedig a szóalakot kell-e érteni rajta. Ebből a terminológiai pontatlanságból ered, hogy néhányszor a *KMG* érthetetlen megkülönböztetéseket tesz. A 40. oldalon azt olvassuk, hogy az egyalakúságnak két esete van: 1. ha a szó toldalékolthatatlan (pl. *jaj!*, *nos*), illetve 2. ha minden toldalék előtt egyféle *tő* jelenik meg. Nem világos számomra, miért szükséges szétválasztani ezt a két esetet, amikor az egyalakúságnak valójában egyetlen esete van, pontosan az, ami-

kor az adott morféma nem változtatja az alakját (nincsenek különböző alternánsai), ehhez képest másodlagos, hogy toldalékolható-e. Főleg azért zavaró ennek a két szempontnak az egybemosása, mert a toldalékolhatatlanságot a továbbiakban a könyv az összes szónál vizsgálja – tehát a toldalékolhatóság a szavak tulajdonsága, míg az egyalakúság a morfémák tulajdonsága –, nem csupán az egyalakúak körében. Arról a jelenségről viszont a *KMG* elfeledkezni látszik, hogy végső soron minden szó (lexéma) toldalékolható abban az esetben, amikor nem közvetlenül használjuk, hanem idézzük, megemlítjük: *Sohasem szerettem a professzor úr noszáit. A kerekék alól csak já-jokat lehetett hallani.*

A szófajtnai fejezetben igen zavaros a tulajdonnevekről szóló rész (71. old.). A tulajdonnevek a felosztás szerint nem lehetnek elvontak, csak konkrét dolgot jelölők. Kérdés azonban, hogy például a *Magyar Köztársaság* mennyiben tekinthető konkrét dolognak; mennyivel megfoghatóbb a *Római Birodalom* vagy az *Üdöhadserég*, mint a *barátság* vagy a *szeretet*. (Azt, hogy pontosan mit ért konkrétan és elvontan, a *KMG* gondosan definiálatlanul hagyja.) Szintén a szófajtanban jelent problémát a segédige, segédigenev, kopula, segédszó megkülönböztetések zavarossága (113–115. old.). A 113. oldalon azt olvassuk, hogy az összetett mondatrészek segédigéit és segédigeneveit nevezzük kopuláknak, a 115. oldalon viszont egy zárójeles megjegyzés szerint a kopulák a segédigenevek. „Az összetett alany, tárgy és határozó fogalmi jelentését – az összetett állítmányokhoz hasonlóan – a névszók hordozzák, grammatikai jelentésüket pedig a segédigenevek (kopulák) képviselik.”

A *szóalkotás módjai* című fejezetből csak a legzavarosabb definíciót idézem: „A képző jelentése = a képzett szó és az alapszó jelentésének a különbsége.” (135. old.) Ez a definíció – megkockáztatom – teljesen használhatatlan, hiszen a jelentések nem skaláris értékek, amelyeken matematikai műveleteket végezhetnénk. Hogyha „képletesen” értjük a meghatározást, akkor is csak a szemantikaileg kompozicionális képzésekre vonatkozóan mondtunk valamit.

Önellentmondások

A *KMG* több önellentmondó részt is tartalmaz. Az egyik első ilyen önellentmondást, vagy finomabban szólva, következetlenséget akkor vesszük észre, amikor a számnév kategóriáját megtaláljuk felsorolva az alapszófajok között (50. old.), illetve a 81. oldalon beleütközünk a számnévi névmás kategóriájába. A *KMG* már az előszóban hivatkozik arra a nagy újításra, hogy a számnév kategóriáját mint a leírásban fölöslegest megszüntette, mondván, hogy a számnév csak jelentésében különbözik a melléknévtől. Ugyanakkor – és itt egy újabb következetlenség – a mondat- és a viszonyzókat a szófajti felosztás három kritériuma közül csakis a szemantikaiban különböznek egymástól (52. old.). Ennek megfelelően

sokkal nehezebben határolunk el bizonyos mondat- és viszonyzókat bizonyos viszonyzóktól – miért viszonyzó (partikula) a *tulajdonképpen*, és miért mondat- és viszonyzó (módosító) a *persze?* –, mint a számneveket a melléknévektől.

A morfológiai részben a legellentmondásosabb kiállításokat a *zéró morféma* kapcsán találjuk. Már a fogalom bevezetésében is van némi zavar: „A toldalék hiánya tehát ugyanúgy jelöltségnek számít a ragozási sorban, mint a megléte. Ezért a toldalék nélküli szavakat is jelölteknek tartjuk, és azt mondjuk róluk, hogy bennük a toldalék zéró, azaz zéró szóelem (zéró morféma) hordozza a nyelvtani jelentést.” (35. old.) A probléma az, hogy a mondat első felében a toldalékolatlan szavakról van szó, a mondat második felében viszont ugyanezekről a szavakról kiderül, hogy toldalékoltak, amennyiben a zéró morféma toldalék-morféma. Most akkor toldalékosak vagy toldalék nélküliek a zéró morfémás szóalakok? Az, hogy a zéró morfémás alak jelölt vagy jelöletlen, a könyv további részeiben is gondot okoz: „A jelen idő jelöletlen (azaz zéró morfémával jelölt: *fel-kap-Ø-ok, ad-Ø-om*).” (65. old.)

Vannak önellentmondó részek a szófajtnai fejezetben is. A tőtípusok közötti mozgásról (ami egyébként történeti kérdés) a következőket olvashatjuk a 90. oldalon: „Megállapítható tehát, hogy az idegen szavak beilleszkedése szempontjából nyílt osztályként viselkedik az egyalakúak és a tövégi időtartamot váltakoztatók osztálya.” És a következő bekezdésben a gondolat így folytatódik: „Az analógia hathat az **egyalakúsodás** irányában [sic!], de lehet oka a **többalakúvá válásnak** is (erre nincs példa a névszók esetében).” (Kiemelések az eredetiben.) A két mondat annyiban ellentmond egymásnak, hogy a tövégi időtartamot váltakoztató tövek többalakúak, ezek viszont nyílt szóosztályként viselkednek „az idegen szavak beilleszkedése szempontjából”, azaz van példa az analógiás többalakúvá válásra a névszók esetében: *kóla*, de *kólát*, *pizza*, de *pizzát*, és még sok *-a/-e* végű, a magyar szókészletbe újonnan bekerült tövet sorolhatnánk.

Akad ellentmondás a szóalkotás módjait tárgyaló fejezetben is. A *KMG* az igekötőket a szófajtnai fejezetben „képzőszerűnek” tekinti, de a 147. oldalon, az összetett szavakat tárgyalva az igekötős igéket már összetett szavaknak nevezi, így az igekötőt összetételi előtagoknak. (Természetesen csak azokat, amelyeket egybeírunk az igével.)

A szintagmatant és mondatant tárgyaló részekben a kötött és a szabad bővítményeket a *KMG* gondosan elkülöníti, majd a határozók osztályozásakor, illetve a mondatok szerkezeti elemzésekor ezt a megkülönböztetést nem veszi figyelembe. A továbbiakban csakis a szemantikai alapú határozófajta megkülönböztetése az érdekes. Ugyanebben a részben, miután a szerzők leszögezik, hogy elavult a „névszói állítmány” terminus, és ehelyett következetesen az összetett állítmány kifejezést használják, a 183. oldalon

mégis főnévi, melléknévi, illetve névmási állítmányról beszélnek. (Ez talán azt is mutatja, hogy a régi, névszói állítmány és az új, összetett állítmány között nincs is olyan lényeges különbség – csupán a kategória neve lett új.)

Rossz, érthetetlen példák

A *KMG* egyik legsúlyosabb hibájának azt tartom, hogy az egyes jelenségek tárgyalásakor nem elég pontos a példák felsorolásában. Sajnos, a könyv felépítése sem segíti az olvasót a példák közötti tájékozódásban: a tárgyalt jelenség leírása után kurzív betűvel szedett felsorolások állnak, amelyek sokszor túlságosan hosszúak, igen nehéz bennük eligazodnunk; sokkal többet érne, ha néhány nagyon frapráns példát kapnánk. A példák azonban nemcsak nehezen dolgozhatók föl, de sokszor rosszak vagy érthetetlenek is.

Megesik, hogy nem igaz az elemző szövegben tett állítás az adott példára. A 49. oldalon a *vissza* igekötőről azt állítják, hogy toldalékolthatatlan, ez legalább is megkérdőjelezhető: a *vissza* bizonyos nyelvváltozatokban kaphat fokjelet: *visszább*. Aztán: olyan képzőre, amely nem változtatja meg a szó bővítési lehetőségeit, rossz példa a *-ni* főnévi igenév képző (134. old.), mivel az igének mindig kötelező vonzata az alany (eltekintve az úgynevezett időjárásigékből képzett igenevektől: *mennydörög*, *havazik* stb.), a főnévi igenévnek viszont soha sincs alanyi vonzata: *Pista kenyere* *eszik*, de: *kenyere* *enni*. Ugyanitt szintén félrevezető a *-úl/-ű, -júl/-jű* melléknévképző, hiszen a főnévnek fakultatív bővítménye a jelzői szerepű melléknév, míg a *-úl/-ű* képzős melléknévnek kötelező vonzata a jelző szerepű melléknév: *(kilyukadt) kerék*, de *kilyukadt kerekű, *kerekű*. A 148. oldalon a tárgyias alárendelésű összetett szavakra a következő példákat is kapjuk: *helytáll*, *nagyothall*, *jótáll*; ezek legalábbis magyarázatra szorulnának, tudniillik az *áll* igének nincs tárgyi vonzata, illetve a *hall* igének sem tárgya a *nagyot*. Ugyanitt nehezen érthető, hogy miért helyhatározós alárendelésű összetétel a *szembeszökő*, a *helyreigazít* és az *égbekiáltó*; ezek a legjobb esetben is „képes helyhatározói” alárendelésnek tekinthetők, hogy egy a *KMG* által (szerencsére) nem használt leíró nyelvtani kategóriát említsek, de leginkább aszemantikus határozói alárendelésűek (vagy jelentéssűrítők?). Az aszemantikus határozói alárendeléseknél azonban nem érthető a *szófukar* mint példa. Milyen határozós szintagma szolgál ennek az összetett szónak az alapjául (**szóban fukar*)? (Ha ez a szerkezet az alapja az összetételnek, akkor sem aszemantikus, hanem tekinthető határozói alárendelésről beszélhetünk.) Ez, ha jól értem a *KMG* kategorizációját, sokkal inkább úgynevezett jelentéssűrítő összetétel.

Főleg a szófajtani rész szintaktikai tulajdonságokat érintő bekezdéseiben (98–100. old.) találtam néhány olyan szintagmát, illetve mondatot, amelyek kategorizálása számomra nem érthető: *ered, származik vala-*

miből eredethatározó, de a *tanul valamiből* aszemantikus határozó. A *napon álmódzik* szintagma állapothatározós, a *megismeri a hangjáról* okhatározós, a *havazóra fordul* eredményhatározós, a *meghív egy kólára* célhatározós, az *anyja öröme* *megnö* eredményhatározós, holott ezeket talán mind aszemantikus kötött vonzatoknak lehetne tekinteni. Kérdéses továbbá, hogy az *elküld a háztól* szintagma miért helyhatározós, amikor itt a ház nem konkrét helyet jelent. A továbbiakban is sok olyan kötött vonzatos szerkezet kategóriája szorulna magyarázatra, mint például a *ragyog a tisztaságtól* (okhatározó), a *bort vesz a vacsorához* (célhatározó), a *meghal a hazáért* (célhatározó), az *eszközül tekint* (állapothatározó), a *szükségtelenül kockáztat* (módhatározó). Ezek a példák ugyanis, főleg a szófajtani részben, nem érthetőek.

Rossz példák vannak a névszó-viszonyragok felsorolásánál: a 96. oldalon a 3. pont a *Névszók ragjai: a viszonyragok* címet viseli, a 3.1. alatt találjuk a *Főnévhez járuló ragok, főnévi esetragok* című alfejezetet, emez pedig 3 pontból áll: 1. Alanyeset (96), 2. Tárgyeset (96. old.), 3. A határozós esetek ragjai (97–101. old.). A 100. oldalon a főnevek ragjainál többek között ezek a példák: *tétlenül (néz)*, *hallatlanul*, *irgalmatlanul*, *szükségtelenül*, *hangtalanul*, *másképpen*, *többféle-képpen*, *ötkor*. Ezeknek a szavaknak tövei nem főnevek, hanem melléknévek, (számnevek), névmások. A következő pontnál is találunk pontatlanságokat: a melléknévhez járuló esetragoknál a következő példát olvassuk: a *-lag/-leg* modális-essívusi ragnál az első példa módhatározóra: *tétleg bántalmaz* (101. old.). A *tett-* azonban a legjobb indulattal sem nevezhető melléknévi tőnek.

Hasonló a probléma a 104. oldalon is a határozószók képzésekor. A következő szavak a *KMG* szerint képzett határozószók: *fellebbez*, *idéz*, *hanyatlík*, *biztonság*. Ezeknél a szavaknál nehezen találunk határozószó szófajú tövet, illetve ha találunk, akkor nem értjük a jelentésbeli kapcsolatot az alapszó és a derivátum között.

Rossz elemzések

A *KMG* néhány jelenséggel kapcsolatban kifejezetten rossz, illetve érthetetlen, követhetetlen elemzést ad. Az egyik ilyen az igekötőkkel kapcsolatos. A *KMG* az igekötőt külön szófajnak tekinti, a toldalékértékű viszonyzószók közé sorolja (52. old. táblázat). Nem kis zavar van akörül, hogy az igekötős ige képzett szó vagy összetett szó, esetleg valami más. A *KMG* nem tud semmit kezdeni azzal a ténnyel, hogy az igekötő elválhat az igétől: a 118. oldalon az olvasható, hogy az igekötő az igétől elválva álszintagmát (morfológiai típusú szó szerkezetet) alkot. Arra a kérdésre, hogy az ige és az igekötő „elválva” akár külön tagmondatokba is kerülhet, nem tér ki.

Az 52. oldalon az igenevekkel kapcsolatban a *KMG* azt állítja – az igenevek külön szófajú szavaként való felvétele mellett érvelve –, hogy az indoeu-

rópai nyelvekkel ellentétben a magyarban az igenévnek nincs szerepe az igeragozásban, csakis a jövő idejű igealakok létrehozásában. Ez azonban így nem teljesen igaz: a magyar nyelvben számos, az indoeurópai nyelvekben is meglévő igeneves szerkezetet tudunk létrehozni. A magyar főnévi igenév viselkedése modális segédigék mellett szintén hasonló az indoeurópai nyelvek megfelelő igeneves szerkezetéhez. Így, hogy ezt az összevetést nem fejtik ki bővebben a szerzők, nem fogadható el az igenevek külön szófajúsága mellett felhozott érv.

Az 54. oldalon nem világos a „jelhez hasonló értékű viszonzyszók” (*fog, volna*) kategóriája. Kérdés ugyanis, mit mond az adott viszonzszóról az, hogy szerkezetben olyan grammatikai információt hordoz, mint amelyet a jelek szoktak (ti. időjelek, módjelek). Ugyanígy homályos számomra, mi a képzőértékűség (képzőértékű például a kopula), illetve mi a ragértékűség (ragértékű például a névutó), ugyanis a rag, jel, képző toldaléktípusokat nem a jelentésük, hanem elsősorban a pozíciójuk alapján határozták meg.

Nagyon nehezen fogadható el a *közöttem, melletted, előtte* stb. elemek elemzése a személyes névmás ragozott alakjaiként – nem magyarázható sem morfológiailag, sem pedig fonológiailag az *én : közöttem, én : előttem* „tőváltakozás” (83. old.). Továbbá: nincsenek olyan névszóragok (esetragok), amelyeknek ezek az alakok megfeleltethetők lennének. Miért nem logikusabb a névutók birtokos személyjeles alakjainak tekinteni őket (nem történeti, hanem leíró érvek alapján)? (Az is könnyen észrevehető, hogy szabályosan a névszókhoz járuló úgynevezett birtokos személyjel paradigmája járul ez esetben a névutókhöz.)

A 106. oldalon megtevesztő az ábra. Arról már fontosabb volt szó, hogy nem állja meg a helyét az az állítás, miszerint az igenév megtartja alapigéjének a vonzatait, mivel a főnévi igenévnek sosincs alanyi vonzata. Az ábra *A kérdésekre jól válaszoltam* mondat szerkezetét reprezentálja, csak éppen a nem hangzó alanyi vonzatot nem jelöli az ábrán. Így első látásra nem feltűnő a csúsztatás: látszólag így az igés és az igeneves szerkezet a vonzatokban azonos. (További problémát jelent, hogy a *jól* módhatározó nem vonzat, a vonzatkeret vizsgálatában teljesen irreleváns.)

Végül szót kell ejtenem a *KMG* egyetlen, a *MG*-ban nem meglévő fejezetéről. Nem világos egyébként, hogy *Az alany és az állítmány elemzése* című fejezet (192–195. old.) miért került be a könyvbe, ugyanis nem más, mint az alany és az állítmány felismeréséhez hozzásegítő, kisiskolásoknak való gyakorlati tanácsokat tartalmazó ötlettár. (Bevezetőjében ezt olvashatjuk: „Az alany és az állítmány felismerése [illetve fel nem ismerése] meghatározza mondatelemzésünket.”) Ebben a fejezetben nem érthető számomra az azonosító állítmányt tartalmazó mondatok elemzése. *A sas madár* példamondat kapcsán (194. old.) azt olvassuk, hogy ilyenkor úgy tudjuk könnyedén eldönteni, melyik mondatrész az állítmány, hogy megnézzük, melyik szó „foglalomkö-

re tágabb”, ez lesz a mondat állítmánya. Ez az érv sántít: *A madár sas* mondatról nem mondhatjuk, hogy agrammatikus lenne, csupán szemantikailag rossz. Ebben a mondatban is a *madár* lenne az állítmány? Nem; a két mondat szerkezetét tekintve azonos, tehát a *sas* az állítmány. Ha ez így van, akkor a fenti kritérium nem használható, mivel úgy tűnik, nem a szavak jelentésétől, hanem a szórendtől függ, hogy mi az állítmány.

Egyébként ebben a fejezetben is találhatunk egy, a korábbiaknak (részben) ellentmondó részt: a könyv eddig arról beszélt, hogy összetett állítmány esetén egyes szám harmadik személyben nem jelenik meg a kopula. Ebben a kiegészítésben pontosítják ezt a megfogalmazást, kiderül, hogy egyes szám harmadik személyben a kopula kitétele tilos. Akkor hát az a kérdés, hogy az előző fejezetekben miért nem ezt az erősebb állítást használták.

Történeti elemzések

Jellemző hibája a *KMG*-nak, hogy leíró nyelvtani kézikönyv létre történeti kérdésekkel foglalkozik, sőt sokszor történeti felosztásokat alkalmaz. Abból, hogy a történeti szempont keveredik a leíró szempontokkal, sok zavaros megállapítás származik. Természetesen nem könnyű döntenet afelől, melyik jelenséget utaljuk a nyelvtörténet tárgykörébe, mely jelenségeket tekintünk meglévő, bár archaikus alakoknak. De a kérdés valahogyan mindig eldönthető, ha van olyan szempontrendszer, amelynek alapján a jelenségeket ily módon osztályozhatjuk. Sajnos a *KMG* szerzőinek feltehetően nem volt ilyen szempontrendszerük, így az eredmény felemásra sikerült. Tőrekszenek arra, hogy a történeti szempontokat minimalizálják; ezt olvashatjuk a 40. oldalon: „Nem szoktuk figyelembe venni a tótani besoroláskor a **jelentésánilag elszigetelődött s csupán történeti szempontból összefüggő** alakokat sem, például: hamu: hamvas...” (Kiemelés az eredetiben.) A könyv bevezetőjében azonban rögtön az első példák egyike a *tűr-elem* mint kétfélemás szó. A történeti szempont nagy gondot jelent a határozószók tárgyalásakor. A határozószók megszilárdult, szételemezhetetlen ragos alakulatok; ilyen példákat is találunk közöttük: *állandóan, holnapután, jelenleg, jövőendőben*. Ezeket a szavakat – megkockáztatom – könnyebb a laikusnak szegmentálni, mint mondjuk a *türelem* szót.

Előfordulnak a *KMG*-ban kifejezetten történeti kérdésekkel foglalkozó egységek; ilyenek például az ige- és a névszótövek kapcsán tárgyalt, *Mozgás a tőtpusok között* című részek. Ma már csupán nyelvtörténeti szempontból érdekes az ikes ragozás (67., 69. old.) vagy az igei igenév paradigmája (112. old.). (Ez utóbbi táblázatban felsoroltak közül ma már csak az egyes szám harmadik személyű alakok az élők: **az én sütöttem kalács, de: a nagymamám sütötte kalács.*) A ritkább szóalkotási módokat tárgyaló fejezet majdnem teljes egészében történeti kérdéseket feszeget.

Íráskép, illetve helyesírás alapján történő elemzés

Szintén nagyon aggasztó, hogy a *KMG* a jelenségeket az íráskép, illetve a helyesírás alapján osztályozza. Teljes egészében és a szerzők által bevallottan az írásra, illetve a helyesírásra támaszkodik a tőtípusok osztályozása: „Általában nyelvtanaink a hagyományos, de talán soha ki nem mondott elv: **az írott kép alapján** osztályozzák a töveket.” (Kiemelés az eredetiben.) (38. old.). Több helyen találunk nyelvtani és helyesírási elveket összemosó kijelentéseket: „analitikus (szételemező / különíró)” (46. old.).

A leglesújtóbb ebből a szempontból az összetett szavakat tárgyaló fejezet; ebben a szerzők állandóan a helyesírásra mint csálhatatlan szabályrendszerre hivatkoznak: „A szoros összetételek alkotóelemeit egybeírjuk, illetőleg helyesírási szabályok alapján kapcsoljuk össze őket kötőjellel.” (145. old.)

4. TANULSÁGOK

A *KMG* részletes bemutatása után döntsön az olvasó, hogy szeretné-e megvenni ezt az „új” könyvet. Mint a fentiekből is kitetszik, szerintem nem érdemes; ha valakinek hagyományos magyar leíró nyelvtanra van szüksége, ne ezt a legújabb kiadásút válassza.

Ennek a kötetnek a megjelentetése szomorú bizonyítéka annak, hogy nem létezik a magyar tudományos életben olyan tudományetikai norma, amely az ilyen kötetek újrakiadását elítelné, kárhózzáttná; vagy ha létezik is, szó nélkül át lehet hágni. Így nekünk csupán a copyright marad és persze a remény: „A mű más kiadványban való részleges vagy teljes felhasználása, utánközlése, illetve sokszorosítása a kiadó engedélye nélkül tilos!” □

1. Szerkesztőségünk szívesen látja a számítógépes szövegszerkesztővel (lehetőleg IBM PC kompatibilis Word 6.0 vagy Word for Windows) készített és lemezen leadott cikkeket. A kéziratot azonban ebben az esetben is kérjük – jól olvasható formában kinyomtatva – a szerkesztőségbe eljuttatni. Kérjük szerzőinket, közöljék lakcímüket, adóazonosító számukat, telefonszámukat, továbbá – az „E számunk szerzői” rovat, olvasóink számára – munkahelyüket és foglalkozásukat.

2. A szerkesztőség a „Bírálat” és a „Probléma” rovatba szánt cikkek esetében a 0,75–1 íves, egyébként a 0,25–0,4 íves kéziratokat tekinti optimális terjedelműnek. (Egy ív 40 000 n, azaz 26, kettes sorközrel írott oldalból áll, egy oldal 26 sorból, soronként 60 leütéssel.)

3. Kérjük szerzőinket, hogy a „Bírálat” rovatba szánt bírálatuknak adjanak – rövid – címet (ún. fantáziacímet); cikküket, ha azt a terjedelem indokolja, tagolják – ugyancsak rövid alcímmel (és ne számmal) jelölt – fejezetekre.

4. Kérjük, az ismertetett könyvek címét részletes formában írják le. Ez a következőket tartalmazza, az alábbi sorrendben: a szerző(k) (többszerzős kötet esetében a szerkesztő) neve, a könyv címe, alcíme, a fordítónak, az előszó, illetve az utószó szerzőjének a neve, a kiadó(k) neve, a megjelenés helye és éve, a könyv oldalszáma és ára, az esetleges sorozatcím. A címléírásban alkalmazott központozást illetőleg folyóiratunk a magyar – és nem az angolszász – gyakorlatot követi.

5. Kérjük, a szöveget balra zárva írják, s azt a kurziválás, illetve a jegyzet szám emelése kivételével ne formázzák.

6. Kérjük, kiemelést – egyszeri aláhúzással vagy kurziválással – csak feltétlenül szükséges esetben alkalmazzanak. Ne emeljék ki egészükben a szövegben szereplő idézeteket sem, csak saját kiemelést alkalmazunk (külön jelezve), az eredetiben szereplő kiemelést természetesen tartjuk meg (és ezt külön jelezzük is). Rövidítéseket csak indokolt esetben alkalmazzunk, kérjük viszont a folyóiratunknál divatozó – magyar (tehát nem latin) – rövidítések (old., i. m., uő., uo., ford., v. stb.) elfogadását és érvényesítését.

7. Folyóiratunk az évszázadokat római – és nem arab – számmal jelöli.

8. Kérjük, csak lapalji, illetve szövegközi jegyzetet alkalmazzanak, és kerüljék az ún. sorszámozott bibliográfiai, illetve a zárójeles jegyzetek alkalmazását. A lapalji jegyzetek (lábjegyzetek) számozása folyamatosan, arab számmal történjék. A jegyzeteket kérjük a kézirat végére helyezni. Lapalji jegyzet a „Bírálat”, a „Tiszteletkör”, a „Probléma” és a „Vita” rovatba szánt cikkhez tartozhat, a szemlecikkben szövegközi jegyzet alkalmazunk. Bírálatoknál a bírált könyv (vagy könyvek) hivatkozott helyét mindig a főszövegben adjuk meg (...old.), minden más, a problémacikknél pedig minden hivatkozás kerüljön lapalji jegyzetbe. Idegen nyelvű könyvből is magyarul idézzünk, az eredeti szöveget csak indokolt esetben adjuk meg, jegyzetben.

9. A jegyzetben a hivatkozott munkák címét, tanulmánykötet, gyűjtemény, illetve periodika címét kurziváljuk. Az „In:” jelölést folyóirat, heti- és napilap esetén ne alkalmazzuk. Ismételt előfordulás esetén rövidítve hivatkozunk; a rövid alak a szerző vezetéknevéből és az i. m. rövidítésből áll. Ha egy szerző több munkájára is hivatkozunk, a rövidített címet adjuk meg. Periodikumoknál az évfolyamot, kötetet (Vol., Jg., Bd.) csak folyóirat esetén jelöljük, a megjelenés évszámát viszont mindig.

10. Szerkesztőségünk szívesen veszi, ha szerzőink bírálat-, illetve problémacikkükhöz az ismertetett szerző munkásságát vagy a szóban forgó témakör legfontosabb irodalmát stb. – lehetőleg a megjelenés időrendjében – ismertető ún. „dobozt” mellékelnek. A címléírás elveire lásd a 4. pontban mondottakat.